

ÂŞIK EDEBİYATINDA DİVAN SÖYLEME GELENEĞİ VE TULÛAT DİVAN

Yrd. Doç. Dr. Ali YAKICI*

“Divan” söyleme geleneği, Türk halk şairlerinin Divan şiiri tarzında söylemelerinden kaynaklandığı için bu şairlerce “divani” biçiminde de adlandırılmaktadır. “Divan” ya da “divani”ler üzerine edebiyat ve musiki araştırmacıları tarafından çeşitli görüşler belirtilmiş, bilgiler aktarılmıştır. Bu konuda bir çok ünlü halk şairi örnekler vermiştir.

Âşık Tarzı Türk Şiiri, Anadolu sahasındaki gelişmesini sürdürürken yeni nazım şekil ve türleriyle tanışmış, bir takım sentezler sonucunda yeni türlerin doğmasına vesile olmuştur. Özellikle aruzun âşıklar tarafından kabul görmesiyle birlikte ortaya çıkan türlerin başında divan gelmektedir. Âşık fasıllarının vazgeçilmez icra türlerinden biri olan divan, 17., 18., ve 19. yüzyıllarda âşıklar arasında çok rağbet görmüş, bu gelenek 20. yüzyılda da devam etmiştir.

Tahir-ül Mevlevî’ye göre divan; “17. asırda okuması yazması olan halk şairlerinin divan şiiri tesiriyle ve saz eşliğinde aruzun *fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün* vezninde tertip ederek okumuş oldukları bir türdür.” Mevlevî’ye göre saz şairleri bunları hususi bir beste ile okumuşlardır. Divanların **Hafdi, Orta, Konya, Yenikapı** gibi muhtelif kısımları vardır. Aralarındaki fark yazılıştaki değil **rast, uşşak, karcıgar** gibi makamlarla bestelenmiş olmasındadır.¹

Ahmet Talât Onay’ın divan terimi konusundaki yaklaşımı diğer araştırmacılara göre farklılık arz etmektedir: “Aruzun *fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün* cüz’üne tevafuk eden gazel şeklindeki şiirlere halk şairleri divan derlerse de, hakikatte divan onbeş heceli, imale ve zihaf sayesinde aruza tetâbuk eden şiirlerdir. Saz şairlerince hususi bir ahenkle okunur. Tesmiye, başlıca bu âhenkten münbaistir.

Gazel ve divanları tefrik için şekilden ziyade mânâyâ, bilhassa teganniye dikkat şarttır. Gazel şevk ü garâmı, hissiyat ve hicranı; divan ise lakaydı ve labaliliği ifade eder. Üç nev’i vardır: **Divan, musanna divan, yedekli divan.**²

Onay’a göre “eski cönklerde, halk şairlerinin matbu divanlarında divan ünvanına çok tesadüf olunur ve bahr-i remel ile yazılmış şiirlere itlâk olunduğu görülür. Divan’ın **gazel** dışında **murabba, muhammes, müseddes** v.s. şekilleri vardır.

17. yüzyıl da **divan** söyleyen halk şairlerinin başında Âşık Ömer ve Gevheri gelmektedir. Âşık Ömer murabba tarzındaki bir divanında;

*Dün gice tâ suhba-dek ol yâre baktım gelmedi
Ol gönüller uğrusu ağyare baktım gelmedi
Gayr ile itti refakat ferdâlara saldı beni
Kirpiği ok gamzesi tâtâra baktım gelmedi*

* G.Ü. Gazi Eğt. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl.

*Dûd-ı âhım gök yüzünde encüm oldu serteser
Âh-ı efganından oldu yer yüzü zir ü zeber
Rûz ü şeb efgane düştüm olunca vakt-i seher
Dişleri dür gözleri sehâre baktım gelmedi*

*Andelibim gülşeninde gelmişim feryâde ben
Ey dirîga bend ü gamdan olmadım âzâde ben
Meskenim âh-ı kûh-i gamdır dönmüşüm Ferhâd'e
ben*

Ol lebi şirin şeker güftâre baktım gelmedi

*Ey gönül bir nice gündür görmedim cânânımı
Hayli çektim intizârı gonce-i handânımı
Ben Ömer derdimendim tuttular dâmânımı
Başçesi gülservi hoş reftâre baktım gelmedi³*

derken, Gevheri yine murabba tarzında meydana getirdiği bir divanında şunları söylemektedir:

*Bülbülüm medhin okurum rûz u şeb dal üstüne
Giy yeşiller sevdiğim ol yaraşır al üstüne
Gittiğin seyreyledim ol hübların serdarını
Kırmızı güller sokunmuş efendim şal üstüne*

*İsteme çok deli gönül kul kanaat az ilen
Âkıbet gelmek mukadder serimize yazılan
Bir güzele gönül verdim söyledikçe naz ilen
Dilinden şerbet ü sükkâr dökülür bal üstüne*

*Rûz u şeb Mecnun misâli gezerim her bir yeri
Etmeziz gerçi diriğ yârın yolunda serleri
Gül yanağın üzerinde seyreyledim dürleri
Sanasın dürlü cevâhir dökülmüş gül üstüne*

*Gevherî der ki bu nazmın gevher-i gülzâredir
Dört harfle ey efendim ismin âşikâredir
Derd-i aşkınla efendim vücudum bin pâredir
İkisi mim birisi ha yazılır dal üstüne⁴*

Musanna divan, çok emek harcanarak meydana getirilir. Şiir kıymetleri noksandır. Fakat buna rağmen bir çok şair musanna divan oluşturmaya muktedir değildir. Bu çeşit divanlar bir nevi **vezni-ı ahar**'dır.⁵

Onay, bu türe örnek olarak Esat Muhlis Paşa'nın şu "murabba-ı musanna"sını vermektedir:

*Dil-rübâsın bî-vefâsın ey cefâ-cü nev-civân
Bî-vefâsın ey cefâ-cü nev-civân hâlim yaman
Ey cefâ-cü nev-civân hâlim yaman senden aman
Nev-civân hâlim yaman senden aman sad el-aman*

*Muktezâ-yı ta'liimdir derd-i aşkın zârıyım
Ta'liimdir derd-i aşkın zârıyım bîmârıyım
Derd-i aşkın zârıyım bîmârıyım gamhârıyım
Zârıyım bîmârıyım gamhârıyım kârım figan*

*Tâ ezelden mest-i aşkın sunma sâki câm-ı Cem
Mest-i aşkın sunma sâki câm-ı Cem nûş eylemem
Sunma sâki câm-ı Cem nûş eylemem hayretteyem
Câm-ı Cem nûş eylemem hayretteyem dâim heman*

*Muhlisâ biz gülistân-ı aşka geldik çün hezâr
Gülistân-ı aşka geldik çün hezâr-ı nâlegâr
Aşka geldik çün hezâr-ı nâlegâr-ı nevbahar
Çün hezâr-ı nâlegâr-ı nevbahar ol her zaman⁶*

Yedekli divan'a saz ve kalem şairleri **müstezat divan** ve **ayaklı divan** adını da vermektedirler. Bu çeşit divanlar mısra aralarına *fâilâtün fâilün* ziyadesinin eklenmesiyle elde edilmektedir.⁷ Ayrıca, Divan şiirinde aruzun *mefûlü mefâilü mefâilü feûlün* kalıbına *mefûlü feûlün* ziyadesi eklenmesi suretiyle meydana getirilen şiire de müstezat adı verilmektedir.⁸

Yedekli, müstezat ya da ayaklı divanlara 17. yüzyıldan itibaren âşık tarzı Türk şiirinde rastlanıldığı, özellikle adı geçen yüzyılın şairlerinden Gevheri'nin ayaklı divanlarının bulunduğu belirtilmektedir.⁹ Bu gelenek 19. yüzyılda da önemini koruyarak devam etmiştir. Bu asırda ayaklı divan teşekkül ettiren şairlerden biri de Kütahyalı Pesendî'dir:

*Mübtelâ-yı aşk olanda buldu lezzet cânımız
Var bizim cânânımız
Pâk olur her bezimde güller gibi meydânımız
Her dem ü devrânımız
Gelse nâdân neşe bulmaz bezmimiz vârestedir
Aşk ile şâyestedir
Cân içinde gizlidir her an bizim mihmânımız
Böyledir irfânımız
Tâ ezel merdânelerdir ser verirler şâhına
Şems-i Tebriz râhına
Ser verir sır vermeyiz çoktur olan kurbânımız*

*Cân verir hûbânımız
Var semâmızda safâ câna gudâ aşka cilâ
İsmi her anda vefâ
Anlaşılmaz zahidâ hemseyrimiz seyrânımız
İncedir erkânımız
Mağz-ı Kur'an'dır muhakkak der tarik-i Mevlevî
Ey Pesendî Mesnevî
Huccet-i kat'î oluptur serteser peymânımız
Var bizim imânımız¹⁰*

Onay'a göre "bazı İstanbul matbuatında on bir heceli nefeslere, kalenderane şiirlere divan ünvanı verildiği görülmüş ise de bu ismin niçin verildiği anlaşılabilir." Ayrıca, "selis ve divan vezin itibarıyla asıllarında 4+4+4+3=15 hece iken sonraları Fuzûli ve Baki tesiriyle aruzlaşmışlardır."¹¹

Divan'ın kafiye şeması, istisnalar olmakla birlikte genel olarak şu şekilde verilebilir : "Gazel biçiminde yazılan divanlarda **aa xa xa xa**; dörtlüklerden oluşan divanlarda **aaba ccca ddda**; ilk dörtlüğün durumuna göre de **aaaa bbba ccca, abab cccb dddb ve aaab ccbb dddb**' dir.

Muhammes ve müseddes biçimde yazılan divanlarda son mısralar ya nakarat halindeki bentlerle, ya da diğer bentlerle kafiyelidir. Bu durumda kafiye şeması; **aaa aa bbb aa ccc aaa, aaaa aa bbbb aa cccc aa** veya **aaa AA bbb AA ccc AA** ya da **aaaa AA bbbb AA cccc AA** şeklinde olur. Yedekli divanın kafiye şeması ise **aa aa xa xa xa xa xa xa xa** şeklindedir."¹²

Âşık Tarzı Türk Şiiri'ni musikiden ayrı düşünmek, onu bestesiz metinler olarak görmek, bir bakıma yanlıgı içinde olmak demektir. Divan konusunu da bu bakımdan değerlendirmek yerinde ve yararlı olur. Çünkü, cönklerde ya da benzeri yazmalarda "divan" veya "divani" başlığıyla yazılan şiirler, rahatlıkla gazel, murabba, muhammes, müseddes v.b. olarak değerlendirilebilir. Ama yazdığı cönk yahut cönklerle bu şiirleri alan kişi

ya da kişiler, kahvelerde ve benzeri âşık toplantılarında bunları dinlemiş, saz şairlerinin bunları özel bir ezgiyle divan olarak okuduklarına emin olduğu için bu tür şiirlere divan veya divani başlığını yazmaktan çekinmemiştir. Hatta araştırmacıların *feilâtün feilâtün feilâtün feilün* kalıbıyla söylenmesinden dolayı "selis" olarak belirttikleri¹³ tür bile Konya âşık fasılları başta olmak üzere diğer bazı şehirlerin fasıllarında "divan" olarak icra edilmiş ve cönklerle o şekliyle alınmıştır.

Türk musikisi içinde "divan"ın önemli bir yeri vardır. Divan, "Türk musikisi yönünden kendine özgü bir beste şeklidir. Özentisiz, şarkı formuna benzeyen, biraz halk musikisindeki uzun havaları hatırlatan bölümleri bulunan, bazıları olağanüstü güzellikte bestelerdir. Bununla birlikte daha sade, kısa, her mısraı aynı melodik cümlelerle söylenen divanlar da vardır. Divanlar genellikle hicaz, muhayyer, gerdaniye, şehnaz gibi makamlardan; nim sofyan, sofyan, daha az olarak düyek usulü ile bestelenmişlerdir. Beste tekniği ise şöyledir: Esere önce bir saz payı ile girilir. Bunu şiirin ilk mısraı izler. Bu kompozisyon her bendden sonra tekrarlanır. Daha sonra ritimsiz okunan bölümler gelir."¹⁴

Salih Turhan'a göre divan; "Daha ziyade şehir menşelidir. Bu adlandırılış yalnız kahlpla değil, ezgiyle de ilgilidir. Çünkü divanlar özel bir ezgiyle okunurlar. Erzurum, Elazığ, Malatya, Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin, Ankara, Konya, Kastamonu ve Kerkük'te örnekleri tespit edilmiştir. İsmi ait olduğu vilayet ve vezninden almaktadırlar: Harput-Elazığ Divanı, Konya Divanı gibi. Söz konusu bu divanlardan bazıları sözsüz enstrümental saz eseri şeklinde de icra edilebilmektedirler. Bu durumda eseri divan diye tanımlamak yanlıgı olacağından "ayak" tabirini kullanmak gerekmektedir. "Şanlıurfa Divan Ayağı", "Konya Di-

van Ayağı” gibi. Genellikle halk musıkisi repertuarına dahil dahil divanların ortak özellikleri; başta ve aralarda usullü ritmik saz bölümlerinin oluşudur. Zemin, meyan, karar şeklinde ezgi seyri vardır. Erkek edalı olup geniş ve gür sesle icrası daha etkileyicidir. İcrası ustalık gerektirir.”¹⁵

Mahir Nakip’e göre ise divan “eski bir Türk musıkisi formudur. Klasik Türk musıkisinde uzun yıllar kullanılmıştır. Halk musıkisinde ise çok ve yaygın olarak kullanılmaktadır. Klasik musıkide divan en fazla Hicaz makamında bestelenirken, halk musıkisinde Hüseyni makamı tercih edilmektedir. Açık ne var ki her iki musiki şubesinde de divan formu usulsüz (serbest) ve usullü (ölçülü) olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Hiçde tesadüfi olmayan bu benzerlik, her iki musikinin aynı kaynaktan beslendiğini açık biçimde göstermektedir. Her ilde hemen hemen bütün musiki meclisleri divanla açılır. Ancak ezgi ve sözler yörelere göre farklılık gösterir.

Kerkük’te divana Kerkük Urfası denilmektedir. Burada Urfa kelimesi bir ezgi şeklini veya bir makamın ismini ifade etmektedir. Kerkük uzun havaları arasında yer alan divan, bir hoyrat türü olarak kabul edilemez. Çünkü, hoyratlarla atışma yapılırken divanlarda yapılmaz. Hoyratın sözleri değişken, divan’ın sözleri sabittir. Hoyratların ezgileri divana göre daha kısadır.”¹⁶

Âşık Tarzı Türk Şiir Geleneği içinde önemli bir yere sahip bulunan divanlar, başta İstanbul Âşık Fasılları olmak üzere Konya, Kastamonu, Kars, Erzurum v.b. Âşık Fasıllarının önemli bir bölümünü oluşturmuştur.¹⁷

19. yüzyıl İstanbul âşık fasılları, âşıklar reisi (reis-i âşıkân)nin faslı açış taksiminden sonra ilk olarak mecliste bulunan bütün âşıklar topluca bir divan okur, bunu takiben de mecliste yer alan

her âşık ayrı ayrı birer divan çalar ve söylerlerdi. Böylece fasıla “divan” ağırlıklı olarak başlanırdı. Ayrıca koşma, taşlama, muamma, türkü, gazel, kalenderi, semai, destan ve koçaklamadan sonra sıra tekrar “divan” okumaya gelirdi¹⁸ ki bu durum bize İstanbul âşık fasılları içinde “divan” söylemenin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

19. yüzyıl Kastamonu âşıklık geleneğinin icra fasıllarında ise hayır dua, giriş taksimi ve münacaat ya da naattan sonra “divan” söylenirdi.¹⁹

Kars Âşık Fasılları içinde yer alan yirminin üzerinde divani makamı bulunmaktadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Kars Divanisi, Mereke, Osmanlı, Yerli, Hasta Hasan, Yüyruk, Gazeli, Müstezat, Reisoğlu, Bektaş, Esme Sultan, Şahnazı, Semai, Borçalı, Erzurum, Kağızman, Çıldır, Sezai, Terekeme, Türkmen, Dudakdeğmez.²⁰

Konya Âşık Fasılları içinde “divan”ın ayrı bir yeri vardır. Konya âşık fasıllarının genellikle “divan”la açıldığı ve “divan” ağırlıklı olarak devam ettiği belirtilmektedir. İbrahim Aczi Kendi’nin Konyalı Âşık Şem’î’yi hikaye ettiği eserinde yer alan şairlerin büyük bir bölümünü “divan”lar oluşturmaktadır.²¹

Konya âşıklık geleneği içinde “divan”larıyla ünlü şairlerden biri Şem’î’dir. Şem’î bir “divan”ında;

*Geçince destine sâki şarâb-ı erguvan ağlar
Hicâbından sürâhi titrer elde keman ağlar*

*Delikler sinem üzre ney gibi birden âvaz eyler
Derûnum gözleri hâli değıldir her zaman ağlar*

*Sinemi santur edip kaşın gibi haddim keman
Kaçankim debrenirsem küş eder kevn-i mekân ağlar*

*Benim hasbi figânımdan felek tasını çinletmez
Melekler mâtem eylerken görür hûri cinân ağlar*

*Huzûr-ı Hakk’a vardıkta yarın bir sayha eylersem
Nedir bu Şem’î’nin hâli deyü ehl-i divan ağlar²²*

derken bir başka “divan”ında şunları söylemektedir:

*Kapatma âlemi vâiz cihan meyhânesiz kalmaz
Şikest olsa sürâhi sâkiler peymânesiz kalmaz*

*Suda aksin görünce sûretin zâhid hazer eyler
Dalar aşk bahrine kavas olan dürdânesiz kalmaz*

*Boşandıysa zincir-i aşktan cümle mecnûnlar
Biraz bâki kalır dâr-ı şifâ divânesiz kalmaz*

*Hüdâ rezzâk-ı âlem günbegün saatbesaat
Bulur taksimi kendüm değirmen dânesiz kalmaz*

*Kuru feryâd ile bülbül umar mı vuslatı gülden
Yakar başına odlar Şem’î de pervânesiz kalmaz²³*

Konya âşıklık geleneği içinde “divan” söyleyen bir başka şair de Merdâ-nî’dir:

*Zâhidâ bu bende-i aşk u sevdâ değil de ya nedir
Zikr-i Mevlâ nîmet-i uz mâ değil de ya nedir*

*On sekiz bin âlemin mâbudunun mahbûbudur
Sevdiğim hep cümleden âlâ değil de ya nedir*

*Yok iken var eyledi arş u semâvâtı zemîn
Katreyi umman eden Mevlâ değil de ya nedir*

*Ahsen-i takvimde buldum kendimi ey zâhid
Vücudum allemül’-esmâ değil de ya nedir*

*Bak bu Merdâni yüzün vurmuş ağlar müdâm
Cânı dilden maksadı rızâ değil de ya nedir²⁴*

Aynı gelenek içinde yer alan ve “divan” söyleyen şairlerden biri de, aynı zamanda dönemindeki âşıkların hâmisi olarak da bilinen Hemdem Said Çelebi’dir:

*Rûy-i hâke sâyeveş düşmem âzâdeyim
Ehl-i dünya zillate daldıkca ben âlâdeyim*

*Tiğ-i âhum sineni mecrûh eder bir gün senin
Sûrete etmem nazar ey müdde-i mânâdayım*

*Münkesir kalplerdeyim dedi Cenâb-ı girdigâr
Ben belây-ı aşk-ı yâri çekmeye âmâdeyim
Mey verir uşşâkına dâim Cenâb-ı şems-i aşk
Ol sebeptendir müdâm pâ-y-i hûmda üftâdeyim*

*Gullı gişten pâktir levh-i zamîrim neyleyim
Hemdemâ şüirim gibi âyine âsâ sâdeyim²⁵*

Burada dikkat çeken bir husus da diğer illerin Âşık Fasıllarında rastlanılmayan bir divan çeşidinin, yani “tulûat divan”ın bulunuşudur.

Bu terimle, Konyalı Âşık Mehmet’in şiirlerinin yer aldığı yazmada karşılaştık. Dikkatimizi çeken bu terim üzerinde yaptığımız çalışmalar sonucunda net bir bilgiye ulaşamadık. Çünkü, canlı belge olarak kabul edebileceğimiz her hangi bir görgü şahidine ulaşamadığımız gibi kaynaklarda da böyle bir terime rastlamadık.

Âşık Mehmet’in şiirlerinin yer aldığı yazmanın en önemli ve farklı tarafı, şiirin ne zaman, neden, kimin için, hangi tarihte, nasıl söylendiği ya da yazıldığı ve zaman zaman da türünün ne olduğu hususunun şiirin üst veya alt kısmında belirtilmiş olmasıdır. Konyalı Âşık Mehmet’in şu şiiri, “1931 senesi Haziran ayının ondördüncü (pazar) günü Âşık Mehmet’in söylediği tulûat divan” notu düşülerek yazmada yer almıştır.²⁶

Varımı ben var eyledim yokluğa minnet nedir
Çok meşakkat çok telaş var bunlara ibret nedir

Ben divâne meşrebim hiç bakmazam sağa sola
Baksam ben âlem ağzına câhile ülfet nedir

Bir kemâl-i âdem olsa dinlesem ben sözünü
Ne namaz var ne niyaz var bunlara illet nedir

Kemlik etme kimseye iyiliğe daim sarıl
Âfiyet var sana ölüm dünyada gaflet nedir

Tâ ezelden rızkını vermiş Hûda bir gün senin
Bilmelisin sen de bunu kul nedir millet nedir

Âşığın aşkını vermiş hem Hûdası kendine
Bir yâr ile ülfet etmiş bunlara zillet nedir

Gece gündüz düşünürüm aklımı şaşıracam
Başımı taşlara vurup bendeki cinnet nedir

Gece gündüz yalvarırım beni uyaran olmuyor
Bulamadım ben o yari onunla vuslat nedir

Ey Mehmet sen ihtiyâr etsen diyâr-ı gurbeti
Çalışıp herkes evinde sana bu gurbet nedir²⁷

Âşık Mehmet'in yine 1931 yılının
Kanun-i Sani başlangıcında söylediği bir
başka tulûat divanı ise şu şekildedir:

Ey gönül hayrette kalmış deli divâneyim ben
İçtim aşkın şarabını dolu peymâneyim ben

Bu özrümü kabul edip darılmayın siz bana
Derûnumda bir ateş var yanar pervâneyim ben

Masarif çok para yok bu dert ile ölürüm
Gezerek bu âlemi tayyeden seyrâneyim ben

Tefekkür kıl şu haline biraz düşün arkadaş
Şu yalan dünyaya mağrur sana hayrâneyim ben

Ölmüşüm aşkın elinden dideler kan ağlıyor
Uçup tayyareler gibi döner devrâneyim ben

Binüçyüziğirmibeş'de geldi bu aşk hem bana
Bu aşkın uğruna ölmek için kurbâneyim ben

İçmişim pîrin elinden bir dolu peymâneler
Bu hikmetten deli mi olmuşum bilmem neyim ben

Mehmet bu aşka giriftar olmasaydın sen bugün
Haberdarım bu âlemi ölü değil hâyım ben²⁸

Görünüşte bu ve diğer divan, yapı bakımından gazel tarzında söylenmiş ve yazıya aktarılmıştır. "Tulûat Divan"ın yapı bakımından farklılık göstermesi söz konusu değildir. Bu bakımdan Tulûat Divan, ya Konya Âşık Fasılları içinde icra edilen bir makam adı, ya da "tulûat" kelimesinin yüklendiği anlamdan dolayı usta malı olmayan, ya da önceden hazırlanmamış olan ve bilinmeyen, icra anında irticalen söylenen bir divan çeşididir.

Gerek bir makam olarak, gerekse bir icra geleneği olarak kabul edilsin bu divan çeşidinin, yani "tulûat divan"ın, yapı bakımından olmasa bile beste veya teknik ve yöntem bakımından yeni bir terim olarak Âşıklık Geleneği içinde yerini alması gerektiği düşüncesi ve inancındayız.

NOTLAR

- 1 Tahir-ül MEVLEVİ, **Edebiyat Lügati**, İstanbul, 1973, s.36.
- 2 Ahmet Talât ONAY, **Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i** (Haz. Cemal Kurnaz), Ankara, 1996, s.181.
- 3 Şükrü ELÇİN, **Âşık Ömer**, Ankara, 1987, s.75.
- 4 Şükrü ELÇİN, **Gevheri**, Ankara, 1987, s.102.
- 5 ONAY, a.g.e., s.183.
- 6 ONAY, a.g.e., s.184-185.
- 7 ONAY, a.g.e., s.185.
- 8 Hikmet DİZDAROĞLU, "Halk Şiirinde Türler", **Türk Dili, Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı**, 207, Aralık 1968, s.276.
- 9 Ahmet Talat ONAY, **Türk Şiirlerinin Vezni** (Haz. Cemal KURNAZ), Ankara, 1996, s.207.
- 10 ONAY, a.g.e., s.207-208.
- 11 ONAY, **Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i**, s.186.
- 12 Metin ÖZARSLAN, "Türk Halk Şiirinde Aruzlu Türler Üzerine Bazı Dikkatler", **Folkloristik Prof. Dr. Umay Günay Armağanı**, Ankara, 1996, s.281.
- 13 DİZDAROĞLU, a.g.m., s.278.
- 14 M. Nazmi ÖZALP, **Türk Müsikişi Beste Formları**, Ankara, s.33.
- 15 Salih TURHAN, **Notalarıyla Uzun Havalarımız**, Ankara, s.40.
- 16 Mahir NAKİP, "Kerkük Divanının Urfa ve Elazığ Divanlarıyla Mukayesesi", **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri III. Cild**, Ankara, 1992, s. 155.
- 17 Umay GÜNAY, **Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, Ankara, 1992, s.20-77.
- 18 GÜNAY, a.g.e., s.35.
- 19 GÜNAY, a.g.e., s.37.
- 20 Şeref TAŞLIOVA, "Kars ve Çevresinde Sazla Sesle Söylenen Âşık Makamlarını İsimleri", **Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri**, Ankara, 1976, s.138.
- 21 İbrahim Aczi KENDİ, **Konyalı Âşık Şem'i Konuşuyor** Şem'in Hayatı-Gazel, Divan, Koşma, Semâi ve Destanları), Konya, 1951, 194 s.
- 22 KENDİ, a.g.e., s.17.
- 23 KENDİ, a.g.e., s.19.
- 24 KENDİ, a.g.e., s.44.
- 25 KENDİ, a.g.e., s.29.
- 26 Âşık Mehmet, **I. Defter**, s.106.
- 27 Ali YAKICI, **Konyalı Âşık Mehmet İnceleme-Metin**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1992, s.446-447.
- 28 YAKICI, a.g.e., s.430-431.